

Bajmok a magyar közigazgatási rendszer idején 1941. április–1944. október

Mojzes Antal

1941. április 12-én Bajmokra¹ (is) bevonult a magyar honvédség.

Az előzmények...

...néhány évtizedre vezethetőek vissza.

Az I. világháborút (1914–1918) követően a háborúban résztvevő vesztes országok közül Magyarországot sújtották a legtragikusabban a következmények. A háború előtt, 1910-ben végzett népszámlálás adatai szerint² területének nagysága 282 870 (Horvátországgal és Szlovéniával együtt 325 400) négyzetkilométer volt. A trianoni³ békediktátum (1920. június 4.) következtében területe 92 963 négyzetkilométerrel (33%) csökkent, ennek megfelelően a 18 264 533 lakosból csak 7 986 875 maradt. Az elvesztett területeket a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz (később: Jugoszláv Királyság)⁴, Olaszországhoz (Fiume), Ausztriához (Burgenland), Romániához és Szlovákiához csatolták. Magyarország parlamentje 1920. november 15-én fogadta el a békediktátumot, amely 1921. július 26-án lépett hatályba.

A béketárgyalásokat az antant és a tengelyhatalmak, valamint csatlósaik részvételével Georges Clemenceau (1841–1929)⁵ hívta össze 1919. január 18-ára. Az újvidéki és a Szabadka környéki bunyevácok és szerbek képviselői – köztük Vaso Dolinka, Blaško Rajjić (1878–1951)⁶, Franjo Piuković, Sime Rudić, dr. Ivan Abramović, Albe Tumbas, Josip Vuković-Đido, Joso Vidaković, Pavle Ispanović (utóbbi testvérbátyjával Bajmokon telepedett le) – elutaztak Versailles-ba, azzal a szándékkal,

hogyan a helyszínen ismertessék nemzeti identitásuk, az iskoláztatás, a nyelvhasználat hátrányos helyzetét az osztrák-magyar uralom idején. Szabad Szerb Vajdaságot követeltek. 1919. szeptember 22-étől október 3-áig maradtak a tárgyalások színhelyének közelében, meghallgatásukra azonban nem került sor.

A szerb Versailles-i bizottság egyik tagja volt dr. Jovan Cvijić (1865–1927)⁷, aki mindent megtett azért, hogy Magyarországtól gazdag területeket csatoljanak Szerbiához. Célját elérte, mert a Magyar-Jugoszláv Határmegállapító Bizottság⁸ Kunbaja, Madaras és Katymár kataszteri községek kárára a madarasi határból 5 130, a katymári földekből 1 130 katasztrális hold földet csatolt Bajmokhoz, melynek összterülete ezzel 13 005 hektárra növekedett; ebből 12 000 hektár volt megművelhető.

Az új országhatár megvonása előtt, sőt utána is lehetőség volt az optálásra⁹. Az ún. bajai háromszögből és Katymár faluból többen úgy határoztak, hogy szláv nemzettársaikkal egy államközösségben akarnak élni. Akik a bajai háromszögből optáltak, azok magukat optánsoknak nevezték, akik Katymárról jöttek, azok katymáriaknak, illetve menekülteknek. Az alábbi családok települtek a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba: Ivan és Pavle Išpanović, Schnobl Ferenc, Barbalic, Berberović, Sajić, Marjanović, Mihaljević, Patarčić, Pertić, Filipović, Petrekanić, Rogan, Zorić, Zelić, Vujkov, Margantić, Probojčević, Petreš, Babić, Tomašković, Bajić, Stantić, Pleša, Maoduš, Horvat, Malenić, Stipić, Lendvai, Vujić, Jelačić, Aladžić, Sokac, Đukić, Rajić, Gunić, Vujković, Bogdan, Pándzsity, Ferenci család. Bajmokról néhány magyar család visszatért Magyarországra, köztük Lóner Miklós és Kemény Simon tanító.

„Vae victis!” (Jaj a legyőzötteknek!)¹⁰

Bajmok lakosságának nemzetiségi összetétele az új helyzet adta kezdeti években nem változott lényegesen, több mint 4 000-en (az összlakosság 41%-a) vallották magukat magyarnak.

Az országhatár megvonásával a gazdaság, településfejlesztés, oktatás, művelődési élet, az anyanyelv használata, a magángazdálkodás különösen hátrányos helyzetbe hozta a magyar lakosságot. A közigazgatási hivatalnokoknak, tanítóknak, vasúti, postai és más közalkalmazottaknak nyelvvizsgát és hűségesküt kellett tenniük. Aki ennek nem tudott eleget tenni, annak megszüntették a munkaviszonyát. A bajmoki községházán sok magyar, német és horvát-bunyevác maradhatott az állásában, mert megfeleltek a követelményeknek. Ez segítséget jelentett a szerb nyelvet nem beszélő ügyfeleknek, hiszen minden iroda ajtaján ki volt függesztve: „Говорити државним језиком!” (Beszélj államnyelven!)

Az első változásra a helyi képviselő-testület összetételében került sor. Addig ugyanis magyar, német, horvát-bunyevác és zsidó polgárok közül kerültek ki a képviselők, a jegyző viszont mindig magyar volt. A községi bírók váltakoztak:

magyar, német és horvát-bunyevác töltötte be ezt a tisztséget. Ez most megszűnt; az első képviselőknek – választások nem voltak! – csak horvát-bunyevácokat neveztek ki. Kezdetben horvát-bunyevác, majd német is volt a községi bírók között. Magyar nem. A községi jegyző és aljegyző mindig horvát-bunyevác, majd szerb volt. A képviselők nemzetiségi összetétele csak jóval később változott. 1924-től a horvát-bunyevácokon kívül már vannak német és magyar képviselők is, egészen 1941-ig.

A képviselő-testületi üléseken a jegyzőkönyveket szerb nyelven vezették. A képviselők egy része nem tudott magyarul, mások nem tudtak szerbül. 1934-ben ez komoly nézeteltérést okozott. Heves szóváltásra került sor Révész Ottó magyar és Krsto Vučurović (1918-as szaloniki front önkéntese) között. Révész magyarul szólalt fel, Vučurović viszont tolmács hiányában nem értette társát. Provokációnak tartotta a magyar nyelvű felszólalást: „*Ako hoćes mađarski govoriti onda idi u Peštu!*” (Ha magyarul akarsz beszélni, akkor eredj Pestre!) Révész ezt válaszolta: „*Ha te serbül akarsz felszólalni, akkor eredj Belgrádba, ott beszélhetsz serbül!*” (Ako ti hoćes srpski govoriti onda idi u Beograd, i tamo govori srpski!) A szócsatának azonban nem lett következménye.

Svetozar Pribičević (1875–1936)¹¹ oktatási miniszter 1921-ben olyan rendeletet adott ki, hogy azokat a gyerekeket, akiknek a vezetékneve -vel végződik vagy szerb hangzású (pl. Kolar), az iskolában a szerb tagozatra kell íratni akkor is, ha még egy szót sem tud szerbül. Ez volt a névelemzési törvény, amely gyakorlatilag megnehezítette a nem szerb anyanyelvű tanulók továbbtanulásának a lehetőségét. 1927-ben visszavonták a törvényt, amelynek addig sok, köztük magyar tanuló esett áldozatául, mert nem tanulhattak az anyanyelvükön. Az iskolaigazgató 1941-ig szerb volt, Aleksandar Barbalic¹², aki egy szót sem tudott magyarul.

Két új település létesül

Ráta

A földesúri jogokat élvező Szabadka a legelő elkülönítésekor, 1864-ben mintegy 5 000 katasztrális hold földet választott ki saját céljaira Bajmok területéből. Ezek voltak az ún. uradalmi földek, amelyeken uradalmi ház, malom, vendéglő épült. Az uradalmi földek keletről Tavankúttal, északról Kunbajával és Bácsalmással, nyugatról a Tarackos¹³ határrésszel és délről Bajmokkal voltak határosak. Amikor az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc idején megszűnt a hűbéri rendszer, ezeket a földeket magyar kincstári földekké nyilvánították, Bajmok pedig megszűnt jobbágyfalunak lenni. A kincstári földek a Pesti Bankhoz kerültek, ettől vette bérbe Sári báró. Halála után a bank 30 katasztrális holdnyi parcellákban 25 évre adta ki bajmoki bérlőknek a földeket¹⁴. A letelt idő után a bérlő földtulajdonossá vált.

Az első világháború után, amikor Bajmok a SzHSz Királysághoz került, a földbérletet egy tollvonással megszüntették. Rátát betelepítették. Az első telepesek 1921-ben a bajai háromszögből (Gara, Bikity, Bácsalmás) jött optások, valamint Katymárról érkezettek voltak. Velük egyidőben Tavankútról néhány horvát-bunyevac és bajmoki bunyevac nincstelen család is letelepedett Rátán. 1924-ben a szaloniki front szerb önkéntesei (dobrovoljac) közül is többen jöttek ide¹⁵. Még abban az évben temetőt létesítettek, 1930-ban pedig iskola épült. Ráta^{16,17} lakosai jelenleg szerbek, bosnyákok, crnogorácok, horvátok, bunyevácok és van néhány magyar család is.

*Magyar bevonulás Rátán a Njegoš utcán a falu lakói között
(Fotó: Mojzes Antal)*

Mišičevo

Bajmoktól keletre, Szabadka irányában van mintegy 9 kilométerre. Bajmok község birtoka volt. Valamikor Nagyjárásnak hívták. A Nagyjárást nyugatról Kisjárás, a volt Bagi-szállásig, illetve az azonos nevű dűlőútig, délről Györgyénpuszta, keletről Kaponya határrész és északról Tavankút határolja.

Az első világháború után tavankúti bunyevácokkal, a szaloniki front szerb önkénteseivel (dobrovoljacok) telepítették be¹⁸. Az első telepesek 1921-ben a bajai háromszög optásai voltak, őket tavankúti bunyevác családok követték. Falujuknak a Mišičevo nevet adták.

Bajmoktól nyugatra is van egy új délszláv település: Sári- vagy Babapuszta. Új lakói Aleksa Šantićról¹⁹ (1868–1924) nevezték el. Korábban urasági, grófi földterület volt²⁰.

A földreform

A Királyi Jugoszlávia földreformot hajtott végre. Bajmokra vonatkozóan a Dunai Bánság²¹ illetékes közigazgatási szervei bonyolították le 1934-ben, s csak a rátai földeket érintette, amelyek összterülete mintegy 5 559 katasztrális hold volt. Az önkénteseknek (dobrovöljácok) 2 466, a helybeli szláv lakosságnak 3 093 katasztrális holdat osztottak ki²². Minden családtag egy katasztrális hold földhöz jutott. A földosztásból kihagyták a magyarokat. Az 1934-es határozat alapján a rátai, egykori uradalmi földek megszűntek magyar kincstári földnek lenni. A törvények úgy rendelkeztek, hogy a magyarok 50 kilométerre az országhatártól nem vásárolhatnak ingatlant²³.

A második világháború

A harmincas évek végén háborús előkészületek lázában élt a világ. Nem kerülhette ezt el Magyarország és a Jugoszláv Királyság sem, amely 1939-ben Magyarország felé védelmi vonal építésébe fogott.

Bajmokon sok kubikost, valamint tartalékos katonát alkalmaztak a földmunkák elvégzésére. Lóval vontatott kisvasutat építettek a vasúti teherpályaudvartól a határban folyó munkálatok színhelyéig, ahova emberi erővel, csillékben hordták az építőanyagot, a cementet, a sódert stb. A védővonal a Dunától a Tiszáig, helyenként az országhatárhoz igazodva épült.

A magyar honvédség Bajmokra való bevonulásáig megrázó és félelmetes időket kellett átélniük a helybeli magyaroknak, akik várták a bejövetelüket, ugyanakkor tudván a helybeli csetnik századról, attól tartottak, hogy atrocitásokat követnek el. Rettegtek attól a 40 szerb személytől is, akik fegyverrel felszerelve határörkisegítést láttak el. A katonai és a helyi rendőrparancsnok azonban idejekorán átvezényelte őket Szenttamásra, az ott létesített védvonalhoz. Akadt azonban néhány „hazafias asszony”, aki azzal fenyegetőzött, hogy a honvédek bevonulása előtt eljönnek Rátáról Bajmokra, hogy minden magyar nyelvét az asztalhoz szegezzék.

A Jugoszláv Királyság idején a kettősbirtokosok engedéllyel közlekedhettek a határon át és így művelhették földjüket. Így a madarasi lakosok, akiknek a bajmoki határban volt földjük és viszont, a bajmoki ingatlanbirtokosok a madarasi határban. Voltak bajmokiak, akik ezt a helyzetet és lehetőséget egyébre is kihasználták²⁴.

1941 márciusában több esetben magyar felségjelzésű vadászgépek jöttek a jugoszláv terület fölé, némelyek alacsony repülésben egészen a rátai iskoláig, majd visszatértek Magyarországra.

Az 1941 előtti utolsó községi közigazgatási szervek

A Jugoszláv Királyságban, így Bajmokon is az utolsó községi választásokat 1940. január 19-ét megelőzően tartották. Több párt indult. A helybeli Horvát Paraszt Párt, amelynek elnöke Nikola Babić gazdálkodó volt, elsőprő győzelmet aratott.

A képviselő-testület alakuló ülését 1940. június 19-én tartották meg. Községi bírónak Nikola Babićot, jegyzőnek Vladimir Ribart választották meg. Községi elöljárók lettek: Sprencz Ádám, Tóth Mihály, Blaško Kovačević, Mayer Johann és Veréb Ferenc.

A választási listáról a 36 jelölt közül a községi képviselő-testületben képviselők voltak: Ivan Gunić, Kirchenmayer József, Simon Lajos, Martin Jakočević, Holczhaker Ferenc, Szakács Lajos, Müller Antal, Herceg József, Marko Kujundžić, Đuro Bulić, Mojzes Imre, Andrija Vuković, Sprencz Vendel, Noll János, Josip Dulić (Đeno fia), Schummacher Ferenc, Paor István (Mijo fia), Bartul Milodanović, Hudap Ádám, Đuro Kečenović, ifj. Bűnn János, Đuro Mandić, ifj. Lovro Weitschein, Hegedűs Ferenc, Ritscher Anton, dr. Rudo Pijeci, Berkes Pál (János fia), Schoblacher József, Ivan Soka, Nikola Merković.

Községi hivatalnokok²⁵: Vladimir Ribar jegyző, Antun Bešlić aljegyző, Pajo Lulić aljegyző, Mihajlo Kolosov aljegyző, Fábían Simon anyakönyvvezető, Stevan Zagorica katonai ügyintéző, Nagy András kataszteri hivatalvezető; írnokok: Antun Kebert, Jovan Babić, Dušan Karakašević, Josip Kaić, Frazon Gyula, Janda András, Stevan Zvekan, Đuro Dulić, Bela Marjanović, Dimitrije Vojvodić, Ivan Babić. Községi orvos: dr. Momir Milojević, állatorvos: Vid Krpan, bábák: Marija Kubatović, Dragana Zlatarić; a vágóhíd megbízottja: Ivan Gunić. Kisbírók: Josip Bergman, Marko Miljković, Kántor István, Marko Gunić, Darabos Mátyás²⁶.

Községi támogatásban részesültek a tűzoltók, a Vöröskereszt helyi szervezete, az oktatás, a sportegyesület, a könyvtár és a római katolikus plébánia.

Bevonulnak a magyar honvédek

1941. április 6. Virágvasárnap. A reggeli órákban repülőgépzúgásra figyeltek fel a bajmokiak. Német bombázó- és vadászgépek repültek rajokban Belgrád irányába, ahol már légiriadót hirdettek. A berepülések Bajmok felett a déli órákig tartottak. Hegedűs Lénárd²⁷ esperesplébános, aki éppen a 8 órai misét szolgáltatta, a repülőzúgás hallatán a szószékről elnézést kért a hívektől és kiment az utcára megnézni, merre tartanak a gépek. Azután folytatta a misét. A repülőök Belgrád bombázása után rajokban jöttek vissza.

Éjjel a magyar oldalon rakétákat lőttek ki, melyek nappali világosságot árasztottak. Sok családnak ekkoriban már volt rádiója, amelyek vagy akkumulátorral üzemeltek, vagy kristálydetektorosok voltak. A magyarok a budapesti rádiót hallgatták²⁸.

A határőrök (grancsárok) teljes katonai felszerelésükkel elhagyták őrhelyeiket és este 10 óra körül – a jelenlegi Njegoš és Bunjevác utcán Bajmok felé – megkezdődött a visszavonulásuk Bácsstopolyáig²⁹. Szidták a jugoszláv vezetést, a magyar honvédséget. A visszavonulás mintegy két órán át tartott. Utána már csak elvélve akadt egy-két katona, aki a rátaiaiktól az iránt érdeklődött, hogy merre ment a csapattestük.

A bajmoki magyarság sem volt tétlen. A *Historia Domus*³⁰ szerint a háború kitörésekor volt egy gépfegyverük és néhány puskájuk valamennyi lőszerrel, szükség esetére a védekezéshez.

A bajmokiak tudtak a magyar honvédek bejöveteléről. A határ közelébe elsőként Kopeczki (Kungl) László cserkészparancsnok ment felvenni a kapcsolatot a honvédség parancsnokaival, akik Bácsalmáson, Mélykúton, Madarason és Baján vártak a bevetésre. Kopeczkihez a madarasi Kakuk Márton csatlakozott – már kapcsolatban állt a honvédekkel –, majd Kollár Péter, Kollár Sándor, András István, Prauda Sándor, Juhász Sándor és Orosz János is. A honvéd tiszteket tájékoztatták a bajmoki helyzetről, s biztosították őket, hogy bevonulásukkor nem lesz ellenállás. A szerb katonaság elvonult³¹. Ezt követően Bácsalmáson egy alezreddessel az élen felsorakoztak a csapatok. A bajmokiak a magukkal hozott nemzeti zászlóval az élen meneteltek Bajmok felé a bácsalmási úton, amely sáros és nehezen járható volt.

A Magyar Királyi Honvédség 3. hadseregének egységei voltak a Duna-Tisza közé besorolva, Bácska elfoglalására, illetve felszabadítására. A 3. hadtest Gorondy-Novák Elemér altábornagy irányításával be is vonult Bácskába. Az 1. hadtest Bajmok és Bácskossuthfalva felé volt irányítva. A gyalogdandárok csakhamar áttörték a határtól mintegy 6-8 km-re kiépített jugoszláv beton-erődvonalat. Az áttöréssel és a grancsárok (határőrök) elmenekülésével létrejöttek a gyors előrevonulás feltételei.

A jugoszláv hadsereg 1. hadtestének Bácskában tartózkodó egységei: három gyalogos és egy lovas hadosztály. Azonban a gyors magyar előrenyomulásnak és a szerb hadseregben uralkodó helyzetnek köszönhetően az erődökben, ahonnan elmenekültek, mintegy hadosztálynyi szerb katona készült fel a védelemre, amelyre végül nem volt szükség. Április 13-ára befejeződött a magyar hadsereg hadművelete és Bácska, Drávaszög és Muraköz vissza lett csatolva az őt megillető helyre: Magyarországhoz.

Rátán³², a jobbára szerb településen a lakosok sorfala között vonultak be a honvédek. A jelenlegi Njegoš utca mindkét oldalán érdeklődők álltak. Az itt élő kevés magyar³³ szintén. Sokan tapsoltak, de nem éljeneztek.

A Délvidék visszacsatolásával Magyarország területe 172 149 négyzetkilométer lett, lakosainak száma pedig 14 669 128-ra nőtt.

A honvédek Bajmok előtt rendezték soraikat. Amikor Héger József fűszeres üzletéhez értek, az üzletben ott volt Ruža Bjelogrić egy virágcsokorral, amelybe – Héger szeme láttára – pisztolyt dugott el. A boltos felkiáltott: „*Vigyázzanak, lőfegyver van nála!*” Nem mondott pisztolyt vagy revolvért, hogy ne értse meg az asszony, aki azt tervezte, hogy a csapat élén haladó alezredest lelövi. A nőt azonnal lefogták, rögtönítelő bíróság elé állították és a Pacséri úton kivégezték.

Amikor a katonák a bútorgyárhoz értek, egy idős ember az 1848-as forradalom és szabadságharc zászlóját sírva adta át az alezredesnek. A községházánál a honvédeket Nikola Babić bíró, Pajo Lulić aljegyző és Makai Pál rendőr fogadták. A tisztt az egyik honvédnak elrendelte, hogy háromszor lőjön a magasba. Ez azt jelentette, hogy Bajmokot átadták a bevonult honvédeknek. Bent volt a községházán néhány hivatalnok, köztük Nagy András, a telekkönyvi hivatal vezetője, aki később a szekrény hátlapjának a belsejére véste: 1941. IV. 12.³⁴

A visszaemlékezésre hivatkozva történt a következő eset. A Délvidék visszatolását követő napokban két honvéd egy 18 év körüli szerb fiút összekötözve kísért a szerb temető felé. Nem tudni, milyen megfontolásból történt ez. Igaz azonban, hogy a fiú nem mutatott ellenállást és ellenséges magatartást a Bajmokra bevonuló honvédek ellen. Ezt látva két horvát nemzetiségű rátai személy, akik jól beszélték a magyar nyelvet – egyikük Petres Mátó, volt Petres Máté, született Katymáron 1890-ben, és aki a trianoni békeszerződés megkötése idején jött Bajmokra –, a csoportot utolérve kérelték a honvédeket, hogy az ártatlan fiút engedjék szabadon. Hosszabb beszélgetés és kérlelés után a két honvéd eloldozta és szabadon engedte a szerb fiút. A szavahihetőnek tűnő esetet később mesélte Mátó unokája. A nagyapa ezt tette a fiatal élet iránt fakadó érzelmeiből nem a nemzeti és vallási hovatartozása miatt.

Azonban Mátóról csak annyit tudunk, hogy 1945 márciusában tért vissza Kokinyci-ből. A bajmokiak és a rátaiak Petres Mátét egyértelműen becsületes, toleráns, munkás embernek ismerték.

Mivel a szerb fiú név szerinti kiléte nem lett felfedve, így nem tudni, hogyan élte túl a második világháború vérzivataros idejét. Valamint ha túlélte, milyen lehetett a magatartása 1944-ben, a bajmoki magyarok elleni atrocitások idején.

Statárium és áldozatok

Amíg nem választották meg az új képviselő-testületet, az alezredes a helység parancsnoka volt. Ez volt a katonai közigazgatás időszaka. A tisztt azonnal statáriumot vezetett be, amit rögtön kihirdettek. Mindenkit felkértek, hogy adja át a lőfegyvereket. Ráta településen Danilo Jovanović dobrovoljac ki akarta játszani a statáriumot. Egy, már a fészket elhagyó kotlóstyúk fészkebe rejtett el egy kézigránátot. Erről tudomást szerzett szerb szomszédja és feljelentette. A honvédek megtalálták a kézigránátot, Danilót elvitték. A rögtönítelő bíróság vétkesnek találta. Kivégezték és a Pacséri úton, a korábban kivégzett Bjelogrić asszony mellé temették el³⁵.

Tóth Imre a Törteli utcában lakott. Vinkó Sándor volt a sógora. Mindketten vadászok voltak. A statárium idején, az éjszakai órákban, amikor kijárási tilalom volt, Vinkó meg akarta tréfálni sógorát. Éjjel beugrott a kapun és az ablakon kopogott. Tóth felszólította, hogy fedje fel magát, amit Vinkó nem tett meg. Erre Tóth kilőtt

az ablakon keresztül és szíven találta sógorát, aki azonnal meghalt. Bírósági ügy lett belőle, de Tóthnak nem esett bántódása, mert statárium idején történt az eset és azonnal jelentette az illetékeseknek.

Szerb hadifoglyokat kísérték gyalog Bácsstopolyától Bajára Bajmokon át. A Bajmok-Bácsalmás útelágazásnál kisebb ellenállásra került sor³⁶. A hadifoglyok között volt egy jól öltözött személy³⁷, aki előbb kötekedett a katonákkal és a tisztekkel, majd verekedésre került sor. A honvédek lelőtték.

A bajmoki rövid pihenő után a honvédek folytatták útjukat Pacsér irányába. Amikor a pacsér-bajmoki határúthoz értek – itt volt Marko Probojčević-Prljo és Stevan Zvekanović tanító tanyája –, kijött Szakács József és elbeszélgetett a honvédekkel. E közben vették észre, hogy az Urbanovski (Sulecko) tanyaudvaron valami gyanús mozgólódás van. A katonák ágyúikat lövésre készen arra irányították. Szakács Istvánra hallgatva nem lőttek, hanem folytatták útjukat Pacsér felé. Pacsérra érkezve gépfegyvertűz fogadta őket a templomtoronyból és néhány magánházból, amire sortűzzel válaszoltak, akik azt mondták, csetnikek támadták meg őket. A tűzpárbajban sok volt a sebesült a honvédek, és még több a lakosok közül.

Amint a bajmoki cserkészek³⁸ tudomást szereztek a pacséri tűzpárbajról és a sebesültekről, a cserkészetthont – az ipartestület épületében volt (jelenleg: Moša Pijade utca 28.) – azonnal átalakították táborigorú kórházzá. A fiúkon kívül lányok is jelentkeztek, akik felajánlották segítségüket. A bútorokat kihordták és táborigorú ágyakat állítottak fel. A lányok ápolónői munkát végeztek, az asszonyok mostak, takarítottak és az ételmezésben segítettek. Az orvosi ellátást a két bajmoki orvos, dr. Rigó József és dr. Mattyasovszky Béla látták el. Elsőként tíz sebesült honvédet hoztak be, később még néhányat. A polgári sebesülteket is ellátták, a súlyosabbakat az elsősegélynyújtás után a szegedi kórházba szállították.

Az ideiglenes kórház néhány hétig állt fenn.

Ráta és Mišičevo kitelepítése

Ráta és Mišičevo lakosai közül sokan már a honvédek bevonulását megelőzően elmenekültek Szerbiába rokonaikhoz vagy ismeretlen helyre.

A magyar honvédek Bajmokra való megérkezését követően rendelet jelent meg, mely szerint azok a polgárok, akik 1918 után telepedtek le, hagyják el a települést. A magyar csapatok bevonulásától, április 12-étől június 13-áig, a rátai dobrovoljacok internálásáig a települést zárlat alatt tartották, senkit nem engedtek a faluba, a helybeliek közellátását azonban biztosították.

1941. június 13-án kidobolták, hogy június 14-én a lakosok a legszükségesebb poggyászukkal és több napra való étellel gyülekezzenek az iskolaudvarban. A vasútállomáson marhavagonokból álló hosszú szerelvény állt. Ezekbe terelték be a rátai szerbeket³⁹.

Ez történt a mišičevoi szerbekkel is. Őket gyalog kísérték a bajmoki vasútállomásra. Amikor Bajmokon haladt át a menetoszlop, megszólaltak a harangok. A mišičevoiak azt gondolták, hogy Hegedűs Lénárd esperesplébános értük kongatta meg. Később kitudódott, hogy azon a napon több halottért harangoztak Bajmokon⁴⁰.

A katonaság senkit nem engedett a vagonok közelébe, pedig sok bajmoki szeretett volna elbúcsúzni ismerőseitől.

A hosszú szerelvény Barcs és Sárvár felé vette az irányt. Menetközben felvették a babapusztai, illetve sáripusztai szerb telepeseket, valamint Rastinje (Haraszti) szerb lakosait is.

Az ún. optánsokat és a katymáriakat Horvátországba, Kokinjci (Bjelovar Község) faluba telepítették. A kitelepített bajmokiakat ismerőseik, rokonaik fogadták be.

A táborban nem volt könnyű az élet. A fiatalok munkára mehetek a környékbeli gazdákhöz, csak az idősek, betegek, gyerekek és a várandós nők maradtak.

Nemcsak a szerbek kilakoltatására került sor, erre a sorsra jutott minden bunyevác és több magyar család, akiknek június 17-én el kellett hagyniuk Rátát⁴¹.

Voltak, akik több napra vagy hosszabb időre jelentkeztek munkára, ők kiköltöztek a táborból. Előfordult, hogy a gazda fiaival együtt mentek a bálba szórakozni a szerb fiúk. Többen a háború végéig gazdáiknál maradtak.

Sok táborlakónak eltávozást is engedélyeztek, s hazalátogathattak Bajmokra ismerőseikhez. Közülük többen nem tértek vissza, hanem beálltak partizánnak – 59 ilyen személyről tudunk. Ők később Szerbiában lelték halálukat, 19-en másutt haltak meg. Barcsra és Sárváron 52-en, csecsemők, gyerekek és idősek természetes halállal hunytak el. Volt olyan bajmoki, aki a tábort látogatta, élelmet és ruhaneműt vitt a táborlakóknak. Ezt tette Beslity Lázár⁴² bajmoki községi képviselő is, Sáripusztai földbirtokosa, akinek 500 katasztrális hold földje volt.

A táborlakók 1945 márciusában szabadultak, azt követően, hogy a Vöröshadsereg felszabadította őket. Sokan visszajöttek Bajmokra. Akadtak, akik azonban előbb, már 1944. október elején Bajmokon rejtőzködtek.

E sorok írója tudni véli, hogy a magyar bevonulás után a helyi új vezetőség tudomást szerzett arról, hogy Rátát és Mišičevot kitelepítik, lakosait deportálják. Ennek megakadályozása érdekében Goróndy Novák Elemér altábornagyhoz kértek bebocsájtást Budapestre, hogy akadályoztassa meg a kitelepítést. A bajmokiak azzal érveltek, hogy az eltelt húsz év alatt a lakosság összeszokott, és maradjanak helyben a település lakosai. Az altábornagy válasza az volt, hogy a kitelepítés az olasz-német kormány rendeletére történik, azonban nem tudni, hová akarják őket telepíteni. A magyar kormány mondta, hogy ők magyar földön élnek és magyar földre telepíték őket. A háború befejeztével a magyar kormány dönt arról, hol helyezik el őket. Így kerültek Barcsra és Sárvárra. Ezen küldöttség vezetője Czindel Lajos-Lozi bíró volt. Így a bajmoki küldöttség dolgvégezetlenül tért haza.

A háború másként fejeződött be, mint ahogy az altábornagy gondolta. Barcs és Sárvár gyűjtőtáborai 1945 márciusában való felszabadulása után tértek haza családi fészkeikbe a rátaiak és a mišičevoiak.

Itt említem meg, hogy a mišičevoi szerbek deportálásuk előtt elégedettek voltak Herczeg Kálmán karpaszományos főhadnaggal, a bajmoki parancsnokkal⁴³.

Magyar közigazgatás 1941–1944

A katonai közigazgatás 1941 augusztusában ért véget. Bajmok⁴⁴ területileg ismét Bács-Borog vármegyéhez tartozott, Zombor központtal. Felállították a rendőrséget, polgárőrséget és a helyi hatalom szerveit⁴⁵ a hivatalnokokkal. Elsőként a polgárőrség (nemzetőrség) alakult meg 30 taggal. A katonai közigazgatáshoz tartoztak, melynek egy alezredes volt a parancsnoka. Polgári ruhában végezték a fegyveres szolgálatot. A nemzetőrség parancsnoka Herczeg Kálmán, az első világháborúból különféle vitézségi érdemekkel hazatérő karpaszományos főhadnagy volt. A nemzetőrség tagjai voltak Mojzes János gépész, Kókai Pál-Bendegúz, molnár. A posta is a községhez küldte a leiratokat és a postai küldeményeket, amelyeket dr. Varga István aljegyző vett át. Itt volt még Bagi József aljegyző is. A Magyarországgal való telefonösszeköttetést a helyi telefonos, Lehotkai István postás tartotta⁴⁶.

Az építkezésre és az iparra is nagy hangsúlyt fektettek. A település minden tekintetben komoly fejlődésnek indult. Az egyik legfontosabb munkáknak tekintették a hidak építését, mellyel biztosították a jó közlekedést. A legtöbb híd Ráta településen épült. Az egyik legfontosabb híd, amely Bajmokat Bácsalmással köti össze, a Krivaja (Bácsér) patakon épült a Njegos utcában és ma is kitűnő állapotban van.

Épültek egyszerűbb hidak is. Így a Durmitor, Bunyevác, Jovan C vijic és a Három Isztriai Áldozat utcákban. Ezzel a földműveseknek különösen esős idők idején biztosították a jobb közlekedést.

Továbbá híd épült a mai Frano Sztupilo utcában a Bika völgynél, a bikaistállónál a cigánytelep mellett is, a Galamb utcában közel a sintértelephez és a bajmoki határban is.

Továbbá hidak épültek a település nyugati részén. Itt a Krivaja (Bácsér) patakon a település bejáratánál és a Gáj utcában a patak kijáratánál. A patak végigvonul a vásártéren. Az őzálási úton, a Tarackos határrészben a Hegyi (Peták) tanya tőszomszédságában és a látó tanya közelében.

Még három fontos híd épült a településen. Az egyik a szabadkai-zombori műúton a vágóhíd tőszomszédságában, a másik ugyanezen az úton, amely összeköti a Makszim Gorkij utcát a Trumbity utcával, a harmadik a Főutcán, a mai Jugoszláv Néphadsereg utcában, a Szolid Cipőgyár alatt és Schmidt Antal rőfös üzlete között. Ez biztosítja a forgalmat a templom és a vasútállomás közötti köves úton. A Krivajának ezen a útszakaszán még a Makszim Gorkij utcában épült híd. Mindezt a hatalom tette a jobb és biztonságosabb közlekedés érdekében.

Közvetlenül a bevonulás után, 1942-ben épült egy 18 kilométeres műút Bajmok és Bácsalmás között – igaz, ennek csak a bajmoki részét kellett kiépíteni, mert a bácsalmási már ki volt építve, a bajmoki pedig földes út volt. Ezen az országúton ekkor egy hidat is építettek a Krivaja patakon.

Zombor Bács-Bodrog Vármegye székhelye volt a múltban, Szabadkát a megyei székhellyel kötötte össze. A köves út Bajmokon mintegy 3 km hosszúságban vezetett át. Ezt 1942-től kezdve rendezték a Szabadka felőli bejáratától a Margit Jenő-Kendergyáros házától a kijáratig, Kulity Mátyás malmáig (Pfeiffer Kálmán-féle malomig). Az új műutat előbb szélesítették és utána vastagon lebetonozták, majd az így lebetonozott utat kockakövel rakták ki. A második világháború után még háromszoros aszfaltréteggel vonták be.

Ebben az évben községi határozattal visszaállították az 1903-ban hozott utcaneveket. A szüleim családi háza a Kölcsey Ferenc utcában volt. Határozat értelmében minden lakóház és társadalmi épület a község közigazgatási szervétől díjmentesen megkapta az utcanévtáblát. Ezen az utca neve és a házszám volt feltüntetve.

El kell mondani azt is, hogy a rendszer két olyan személyről is nevezett el utcát, akiket a társadalom fasiszta ideológiájuk és az emberiség ellen elkövetett bűneik miatt később a legmélyeségsében elítélt. Ezek voltak Hitler Adolf (1889–1945) a német fasiszta „vezér” és Mussolini Benito (1883–1945) olasz fasiszta diktátor. Ha a bajmoki utcát így is nevezték, az ott lakó polgárok ezt sohasem tudták elfogadni. Névadáskor a magyar közigazgatás idején a magyarság többsége a fejét csóválta és azt mondta: „Ezt mégsem kellene tenni”.

Itt kell elmondani, hogy amikor 1944-ben az ide telepített Hitlerjugendek megkövezték a zsidó templomot, akkor a helyi magyarság nem azonosult a szentély ellen elkövetett rombolással. Ismereteink vannak arról, hogy májustól Bajmokon állomásozott egy nagyobb SS egység.

Jámbor Sándor kovácsmester 1944-ben, miután a náci Németország 1944. március 19-én megszállta Magyarországot, cselekedetével kifejezte a bajmoki magyarság véleményét és magatartását a faszizmussal és a nácizmussal szemben. Amikor Hitler arcképét kitették a községháza folyosójára, akkor Jámbor azt a folyosó kövezetére dobta és csizmájával megtaposta.

Jámbor Sándort ezen politikai cselekedete miatt a helyi hatóságtól semmiféle retorziót nem kapott. Így a falu előljárósága is egyezett Jámbor tétével, aki kifejezte az összes bajmoki magyar nézőpontját a faszizmussal és a nácizmussal szemben. Jámbor tette ezt az SS alakulatok jelenlétében Bajmokon.

Bajmokon már létezett két téglagyár, Cindel Antal és Lichtnekert András téglagyártói gyárai. A rendszerváltást követően mindjárt beindult a termelés.

Holchaker Boldizsár saját villanytelepét üzemeltette.

A malmok nem álltak le. Malomtulajdonosok voltak: Pfeiffer Pál (később Kality Máttyás malma lett). Schvoboda Antalnak két malma volt. A Gepchard-Lénárd-féle malom a vasútállomásnál volt, Margit Jenő kendergyára 1937 óta termelt. Holchaker Boldizsár a vasútállomáshoz közel épített egy kendergyárat 1943-ban.

Niederhocher Ferenc nyersbőrfeldolgozó gyára a faluszélen állt, a faluban galantéria műhelye volt.

A településen ekkor fatelep tulajdonosok voltak Königh András, Csipak János és Blyer János.

Nagybani kereskedő volt Schöffner Lajos.

Működésben volt Cindel Antal-Tóni, Fleischer Leó, az Ollmann fivérek, Schöffner Lajos és Weisz Ignátz magtárai.

Hangya Beszerző és Értékesítő Szövetkezet is nyílt. A Hangya a volt községháza épületének azon a részén volt, ahol a közelmúltig a könyvtár kapott elhelyezést.

A településen sok volt a kisiparos, mindegyiknek volt segédje.

A községházát és az iskolaépületeket átmeszelték.

A vasútállomást kifestették, a várótermet, a peront bővítették. Az egész épületet virág díszítette. A bajmoki vasútállomás a vidék legcsinosabb vasútállomása volt.

Bajmoknak a madarasi határrésszel együtt 13 005 ha földje volt. Ebből 12 000 ha megművelhető volt. Erre az időre vonatkozóan a Szabadkai Történelmi Levéltár kimutatása szerint 24 401 kh. 538 négyszögöl területe volt.

Az 1943-as népszámlálás szerint Bajmoknak 11 641 lakosa volt. A nemzetiségi összetétel a következőképpen alakult: horvát 2 309, magyar 6 985, német 2 224, orosz 7, szerb 12, zsidó 76, cigány 16. Az előző népszámlálásokhoz viszonyítva,

*A bajmoki vasútállomáson a lakosság várja
a bukovinai székely magyarokat
(Fotó: Mojzes Antal)*

a magyarság létszáma gyorsan növekedett. Ez a következővel magyarázható: az első világháború szerb szaloniki frontbeli önkénteseit a hatalom Barcsra és Sárvárra deportálta. A katymári menekülteket Horvátországba, Kokinjciba faluba telepítették át. A magyar kormány a bukovinai székely magyarokat a hazatérő program szerint telepítette Rátára és Mišičevora. A bajmoki Kataszteri Község ezen földterületei valamikor a Magyar Királyi Kincstári földekhez tartozott.

Bajmokon ismeretlen fogalom volt a munkanélküliség. Mindenki dolgozott, örült az életnek, a szülők nemzettek, ahol lehetett, jöttek az újszülöttek.

Az 1943. szeptember 21-én megtartott ülésen előjárók és képviselők voltak: Czindel Károly bíró, Mayer János, Veréb Ferenc, Stegmann János, Herczeg Károly, Czindel Ferenc, Holczhacker Ferenc, Schneider Antal, Schoffhauzer József, Kollár Márk, Sudár Béla, Hegedűs Leonárd, Kollár Péter, Czindel Sándor, Kókai Pál, Trenka József, Lukács Ferenc, Schön Mátyás, Beck Jakab, Mándics Máté, Beslics Lázár, vitéz Balaskó József, Nagy Aladár Árpád főjegyző⁴⁷.

A községi előjárók tiszteletdíjat kaptak: Czindel Károly bíró, Máyer János albíró, Kollár Márk pénztáros, Schoffhauzer József közgyám, Veréb Ferenc esküdt, Sümegi János esküdt, Holchacker Ferenc esküdt, Czindel Ferenc esküdt, Schneider Antal esküdt és Herczeg Károly esküdt.

A rászorulókat segélyt kaptak. Erről tanúskodik az alábbi lista, amelyen feltüntették azoknak a nevét, akik pénzsegélyben részesültek, például 1941 júliusában: özv. Nagy Andrásné, Uszléber György, Hajnal Teréz, Pléli Anna, Weitstein Pál, Pálity Jována, Kovács Mihályné, Altszeimer György, Müller Jakabné, Czindel Etel, Ritscher István, Svraka Mária, Bergmann János, Takács Boris, Kecsenovics Kálmán, Herczeg Julianna, Milkovics Ferenc, özv. Schvob Jánosné, özv. Gertner György, özv. Komenda Józsefné és özv. Witczmann Henrikné.

Az idősek, munkaképtelenek, betegek is szociális segítségre szorultak, 1944. márciusban például: Lehotkai Simonné, Kocsis István, Ritscher István, Milunovics István, Kovács Mihály, Polyák Ilona, Schneiderbeck Julianna, Takács Borbála, Kecsenovics Károly, Péics József, Gertner György, Altszeimer György, Hahn Martin, Müller Jánosné, Bergman János, Schoffhauzer József, Csupics József, Gyurák József, Pénzes Péter, Barakovics Lukácsné, Keller Erzsébet, Rapcsán Mária, Dudás Mária, Vujevics Miklós, Farkas Józsefné, Krizsán Katica, Komenda Józsefné, Schvob Jánosné, Feth Magdolna, Halász Katica, Kundzer Józsefné, Kulundzsics Gyuláné, Darabos Pál, Babics István, Oracsics József, Kovácsévics Péter, Nincsevics István, Kundzer István, Hajal Teréz és Szántai Márk. Közülük egy 60, egy 45, tizen 30, a többiek pedig 15 pengőt kaptak.

A SZTL egyik iratán szerepelnek a nagyközség közhivatalában alkalmazásban levők: Nagy Aladár Attila főjegyző, dr. Kürthy Lajos segédjegyző, Varga Mihály

segédjegyző, Frazon Gyula, Nagy András, Kébert Antal, Janda András, Priszlinger János, Szmolenszki István, Suhajda Péter, dr. Pestalek Jenő állatorvos, Fábíán Simon, Sudár Béla, Milkovits János, Hajnal József, Zilahy Irén hivatalnok és mások.

A *Délvidéki Magyarország* című lap 1942. február 20-án megjelent számában cikket közölt arról az országos pénzgyűjtő adományról, amit Horthy Miklós kormányzó felesége hirdetett meg a fronton harcoló honvédek hozzátartozóinak megsegítésére⁴⁸. Ekkor 22 000 pengő gyűlt össze.

Támogatásban részesültek a hadbavonuló fiatalok családtagjai is. A m. kir. 2. honvédhadtesthez bevonulók családtagjainak megsegélyezésére például 1943-ban családonként 50 pengő segílyt kapott Adamkó Dávid, Balázs Károly, Berkes Béla, Ekmayer János, Fazekas Gáspár, Hajnal József, Merkovits István, Sárdi István, Pokornyik István, Pintér Lajosné, Varga Ferenc, Vencel Vilmos és Vojnits Máté.

Nem sokkal a magyar honvédek bevonulása után megkezdődött a tanítás az iskolákban. Az igazgató Romoda Lajos⁴⁹ tanító lett. A tanítást magyar, német és horvát nyelven szervezték meg. Horvát nyelven tanított Vinka Butelity, Liza Dejanovity Vujevity, Dulity Katica és mások. A német tagozaton Szabó Janka, Steiner Anna, a Frazton leánytestvérek és mások. A magyar tagozaton Jaksa János, Jaksa Amália, Tumbász Maca, Berényi Antal, Székely Irén, Poberai Margit, Mánich Ágnes, Bálint Károly, Pucha Ágnes, Horváth Irén, Krosár Margit, Mányi János, Preischl József, Szuhaj Irén, Veres Zsuzsa, Antal Gabriella, Várda nevű tanító és mások.

Működött az inasiskola magyar nyelven. Igazgatója Romoda Lajos tanító volt. Itt tanítottak: Romoda Lajos, Berényi Antal, Jaksa János, Szamosi János, Krosár Károlyné (Tikvicki Margit) tanítók, a hitoktatást pedig Kandler Mihály, a helyi római katolikus plébániatemplom káplánja látta el.

A gazdaképzésről sem feledkeztek meg.

A gazdák és földművesek részére megszervezték az Ezüstkalászos gazdaképzést. Akik befejezték az Ezüstkalászos gazdaképzést, azok jogosítványt kaptak, mint képzett gazdák vagy földművesek. A Szabadkai Történelmi Levéltár F: 63.20. „OM” 10 szám alatt a következő nevek vannak, akik a gazdaképzőt befejezték: Schoffhauzer Károly, Vida Péter, Paor János, Kollár József, Kollár Lázár, Deli Ferenc, Veréb Ferenc, Hegedűs Péter, Kanizsai János, Bacisty János, Kollár Károly, Lukács Ferenc, Juhász István, Sinkó kelmefestő, Óvári Péter, Czindel György, Molnár Péter, Hegyi István, Romoda Károly, Romoda László, Czindel Sándor, Czindel István, Czindel János, Károly fia, Klinovszki György, Herczeg István, Nagy Antal, Szakács Károly, Kollár Péter, Kollár Ferenc, Szakács Márton, Faragó János, Lukács Mátyás, Lukács Károly, Lukács György, Lukács Simon, Lecsuha, Dudás József, Hajnal György, Hajnal Károly, Erdélyi Simon, Pálkúti József, Darabos Lajos, Kántor Ferenc, Suity István, Dudás József, Farkas András, Szabó Ferenc, Kókai Simon, Horgony János, Lukács

István, Nagy György, Nádassi Gábor, Gyenes Márton, Pagonyi János, Trenka József, Rózsa Jenő, Nagy Károly-Betyár, Tanmési Péter, Faragó József, Figura József, Farkas József, Polyák József.

Czindel Simon gazdálkodó bevallása szerint Bajmokon működött Aranykalászos gazdaképző tanfolyam is. Czindel is volt ennek hallgatója. E sorok írója Czindelnél látta is a tanfolyam sikeres befejezéséről kapott tanúsítványt.

Megszervezték a felnőttek általános iskolai képzését is. Sokan ekkor fejezték csak be az általános iskolát. Ha sikeresek voltak, bizonyítványt kaptak, hogy befejezték az 5. és 6. osztályt. Édesapám, Mojzes Mihály kerékgyártó volt. Ő is befejezte a tanonciskola három osztályát. Az 5. és 6. osztályt kitűnő tanulmányi eredménnyel fejezte be.

Az iskolában takarítók voltak: Bosnyák Antal, Polyák János, Keller Antal, Likár Béla, Virág József és mások.

Tudnunk kell, hogy 1944 nyarán Németország veszélyeztetett területeiről német gyerekek, volkdeischerek érkeztek Bajmokra. Bajmokra 43 fiút küldött a menekültügyi bizottság, akik bajmoki német családoknál lettek elhelyezve. A társas életet Scheffer Anton-Toncsi házában szervezték meg. A fiúk katonás módon éltek. Egyenruhát viseltek. Mindegyikük törrel volt felszerelve. A zsinagógát többször is megkövezték. A helybeli magyar és horvát fiúkkal többször is összetűztek. Az összecsapásnak leginkább a rendőrség vetett véget.

A felnőttek a Vöröskereszt által szervezett tanfolyamokon tanultak elsősegélynyújtást.

1944 augusztusában a légtérben megjelentek az amerikai és az angol repülőgépek. A bombázókat saját vadászgépeik kísérték. Azonban volt magyar vadászgép is, amely üldözőbe vett egy bombázógépet és eltalálta. A pilóta, hogy kisebb legyen a terhe ledobta a benzinkannákat és három bombát, amelyek a településen kívül, a volt Czindel-féle téglagyárnál esettek le. A helyszínre elsőként az ügyeletes cserkészek érkeztek. Volt mit látni! A három kráter olyan mély volt, hogy a víz is feltört benne. Baleset nem történt. Néhány perc múlva százával érkeztek a helyszínre az érdeklődők.

Honvédsírok

A pacséri csetnik ortvámadásban több honvéd súlyosan megsebesült, két honvéd meg is halt. A bajmoki Felső (Központi)-temetőben temették el őket. Sírjukon évekig mindig friss virág volt. Ma már nincs meg, eltüntették.

A bevonuláskor Újvári István 34 éves jánoshalmi tartalékos egy katonai gépjármű mellett állt, amikor robbanás történt. Életét vesztette. Sírja a Felső-temetőben van. Mojzes Veronkának köszönhető, hogy mindig gondozott és rendezett.

A sírfelirat: „Újvári István / Honvéd / Elhozta Délvidék arany szabadságát / Teste itt lelte hős halálát, / Életének 36-ik évében. / 1941. április 20. / Gyászolja szerető neje. / Ezen síremléket emeltette / Bajmok Magyar Ifjúsága / 1941.”

Csillár honvéd október 12-én, Györgyén felől gyalog jött Bajmokra. Györgyént elhagyva Lajčo Jaramazović⁵⁰ györgyéni tanyájának kukoricásából a partizánok orvul hasba lótték. Sebesülten eljutott Bajmokra. Dr. Rigó József azonnal elsősegélyben részesítette – hiába. A következő napon meghalt. Október 16-án a Felső-temetőben helyezték örök nyugalomra. Újpesti születésű volt. Sírja már nincs meg.

Gyilkosság áldozata lett egy kötelességét teljesítő honvéd a Ballangós⁵¹ határ részben. Urbanovski (Sulecko) tanyája mellett 20 méter magas légoltalmi megfigyelőhelyet állítottak fel szirénával. A lakosságot ezzel figyelmeztették az ellenséges repülőgépek közeledtére és berepülésére, hogy idejében a menedékhelyre mehessenek. Sziréna jelezte azt is, ha a légiveszély elmúlt. A megfigyelőhelyen 24 órán át teljesített megfigyelést a honvédség.

A tanya tulajdonosának leánytestvére, Stana Urbanovski-Kulić a doni katasztrófa után azonnal bekapcsolódott a tavankúti partizánmozgalomba. Szükség volt egy honvédruhára. Beszerzésével Stanét bízták meg. Az asszony a szolgálatban levő honvédet a kukoricásba csalta és hátulról lelőtte, levette róla a honvédruhát és az áldozatot elásta a kukoricásban. Szabadkán a partizánakciókban a tehergépkocsit vezető partizán viselte ezt a ruhát.

Az orvul lelőtt, névtelen honvéd jeltelen sírban nyugszik a Ballangós határrészben⁵².

(Folytatása következik.)

Jegyzetek

- ¹ Észak-Bácska egyik legnagyobb települése. Első írásos említése a XV. századból való. Egykor a Hunyadiak birtoka volt, tőlük ered az adománylevél. A szerb-magyar országhatártól mintegy kilenc, Szabadkától 23, Zombortól 33, Topolyától északra 28 kilométerre van. A község területe 22 597 kat. hold, illetve 23 005 hektár. Egyetlen patakja a Bács-ér (Krivaja).
- ² Bajmoknak 7 588 lakosa volt, köztük 3 599 magyar, 1 980 horvát-bunyevác, 1 980 német, 21 szerb, 8 tót stb.
- ³ Trianon: a Versailles-i parkban álló két kastély neve. Az egyemeletes XIV. Lajos (1638–1715) francia király korában, 1687–1688 között Maintenon (1635–1719) asszony, a másik épület pedig XV. Lajos (1710–1774) francia király korában, Dubarry (1746–1793) grófné részére épült kéjlak. Itt adták át 1920. június 4-én a Magyarországnak szóló békekötést.
- ⁴ Már 1918. november 13-án este fél hétkor megérkeztek Szabadkára vonaton a szaloniki front szerb önkéntesei, Bajmokra pedig, ugyancsak vonattal, egy héttel később, november 20-án. Néhány fegyveres, valamint a bajmoki Nemzeti Tanács tagjai, köztük Pavle Išpanović és Schnobl Ádám szerb zászlóval várta és fogadta a „felszabadítókat”, s együtt mentek el a községházára, hogy azt átadják. Ezzel megtörtént a hatalomváltás.
- ⁵ Francia államférfi. Orvosnak készült. 1876 óta képviselő volt, több ízben miniszterelnök. Túlzottan háborúpárti, a Versailles-i békét ő erőszakolta ki. Az 1920-as elnökválasztáson megbukott. Kíméletlen, szenvedélyes politikai küzdelmei hozták meg neki a Tigris melléknevet.
- ⁶ A szabadkai Rókusi római katolikus templom plébánosa. Az első világháború után jelentős szerepet vállalt a délszlávok egy államba való tömörítésében. Ő vezette a szabadkai delegációt Újvidékre, ahol népszavazás nélkül kiküldötték a Szabad Vajdaságot. A délvidéki küldöttséggel ott volt Trianonban a békediktátum kihirdetésekor. 1944 nyarán az illegálisban levő szabadkai kommunisták a plébániáján tartották titkos üléseiket, 1944 nyarán itt alakult meg Szabadka illegális Népfelszabadító Bizottsága. Ezt az eseményt később emléktáblával jelölték meg. Ana Bešlić (1912–2008) bajmoki szobrász róla készült portréja a szabadkai Városháza parkjában áll.

- ⁷ Geográfus, a Belgrádi Egyetem tanára volt. Ő alapította a belgrádi Földrajzi Társaságot. A Szerb Királyi Akadémia elnöke, több bel- és külföldi tudományos társaság tagja volt. Leginkább a Balkán félsziget országainak és népeinek tanulmányozásával foglalkozott. A *Balkán-félsziget és a délszláv országok – Az emberföldrajz alapjai* című munkáját, dr. Papp Árpád fordításában, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság és a Vajdasági Művelődési Intézet, Szabadka, Újvidék, jelentette meg 2009-ben.
- ⁸ 1921. augusztus 1-jén alakult meg Párizsban. Elnöke a brit David Cree ezredes volt, a „nem érdekelt hatalmakat” az olasz Giovanni Valvassori vezérkari ezredes, a francia Maurice Marminia alezredes és a japán Heidsuke Yamagawa alezredes, Magyarországot Vassel Károly vezérkari ezredes, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot J. Vojin Čolak Antić ezredes képviselte.
- ⁹ Optál (lat.): két állampolgárság közül az egyiket választja.
- ¹⁰ Idézet Brennus gall hadvezértől. Titus Livius (i. e. 59–i. sz. 17.) római és más történetírók szerint Brennus gall hadvezér, amikor i. e. 390-ben Allia vizénél legyőzte a rómaiakat, ezer font arany sarcot rótt ki rájuk. Amikor az aranyat mérték, a rómaiak a szemére vetették a galloknak, hogy hamis mértéket használnak, mire Brennus bedobta nehéz kardját a nehezekes serpenyőbe, hogy még súlyosabb legyen, s akkor mondta az idézett kijelentést.
- ¹¹ Kora ifjúságától kezdve a szerb-horvát egység híve. 1918 után a Demokrata Párt egyik vezére. 1924-ben kivált a pártból és megalakította a Független Demokrata Pártot. Több ízben közoktatásügyi és belügyminiszter volt. A Horvát Parasztpárt elnökével, Stjepan Radić-tyal (1871–1928) megalakította a Parasz-Demokrata Koalíciót és annak első alelnöke volt. 1920-tól haláláig emigrációban élt. Stjepan Radić az államalakulás (1918) után ellenzéki magatartást tanúsított a kormánnyal szemben. Horvátország részére köztársasági berendezést és önkormányzatot követelt. 1923-ban elhagyta az országot, de 1924-ben visszatért. Mint a Horvát Parasztpárt elnöke, belépett Nikola Pašić (1845–1926) kormányába (1925). Amikor 1928-ban megalakult a Parasz-Demokrata Koalíció, annak elnöke lett. Még abban az évben a szkupstinában merényletet követtek el ellene, ezt követően visszavonult Zágrábba, de hamarosan meghalt.
- ¹² A felesége Budanović lány volt, aki tökéletesen beszélt magyarul. Tanulmányait is magyarul végezte és fejezte be.
- ¹³ Gyengén termő, gazos, gyomos terület.
- ¹⁴ A bérletet részletekben (rátában) fizették, 1906 óta innen a terület elnevezése: Ráta.
- ¹⁵ Említésre méltó, hogy a bajmoki és a dobrovoljac családok – amelyek nehezen alkalmazkodtak a helyi körülményekhez – férfi tagjai között húsz év alatt nem jött létre házasság.
- ¹⁶ Az új hatalom el akarta nevezni Novo Selonak (Újfalu), a térképeken így is tüntették fel, de az elnevezés nem honosodott meg.
- ¹⁷ A szerbek azt is indítványozták, hogy változtassák meg Bajmok nevét is, mégpedig Nenadovóra, Jovan Nenad cár emlékére és tiszteletére. A felsőbb szervek elvetették a kezdeményezést. Jovan Nenad a szerbek vezére volt Magyarországon a 16. században. Származása ismeretlen. 1526-ban sikerrel küzdött a török ellen és gyorsan népszerűvé vált. Fekete arcbőréről Crni Jovannak, Fekete Embernek nevezték. Császárnak kiáltotta ki magát. Mozgalmának központja Szabadka volt. Belekeveredett a Habsburg Ferdinánd (1503–1564) és Szapolyai János (1487–1540) közötti viszályba, és az előbbi támogatta, amiért Török Bálint (?–1551), Szapolyai követője 1527-ben Tornayoson megölte. Szabadkán 1927-ben szobrot állítottak neki, amit 1941-ben, a rendszerváltozást követően eltüntettek a város főteréről, majd az 1944-ben bekövetkezett újabb rendszerváltás után Petar Palavičini (1887–1958) szobrász alkotását 1991-ben ismét felállították.
- ¹⁸ A szerb önkéntesek először a Bánságban, Banatski Arandelovácon (Oroszlámos) telepedtek le. Mivel a termőföld szikes, agyagos, megművelhetetlen és terméketlen volt, ezért kérték a kormány betelepítési bizottságát, valamint Banatski Arandelovac község vezetőségét, hogy telepítsék át őket jobban megművelhető és termékenyebb földterületre. Az illetékesek 1925-ben úgy határoztak, hogy Bajmokon, a Nagyjárás területén adnak nekik letelepedési engedélyt.
- ¹⁹ Szerb költő. Mélyen átértzett hazafias költeményeket írt. Kitűnő német fordító volt. Versei népszerűek.
- ²⁰ Ma művelődési háza, iskolája, temetője stb. van. Szerbek, horvátok, bunyevácok lakják, s él itt néhány magyar család is.
- ²¹ Politikai közigazgatási kerület, magában foglalta a Szerémséget, Bánátot, Bácskát és Baranyát, valamint majdnem az egész Šumadiját.
- ²² Mojzes Antal: *Bajmok a családnevek tükrében*. Szabadka, 2004. 152–160.

- ²³ A Magyar Párt kezdeményezésére a bajmoki fiatalok 1934-ben Magyar Keresztes Egyletet akartak alakítani. Küldöttségük – Herczeg Ilona, Skobrák Vera és testvére, Lala, valamint Cindel Piroska – Szabadkán felkereste Lajčo Budanović (1873–1958) bajmoki születésű horvát-bunyevác püspököt, hogy adja hozzájárulását. Nem volt ellenvetése, de megjegyezte: „*Ti, magyarok, ismét emelitek a fejeteket*”. Az év november 19-én megalakult Magyar Művelődési Egyesületnek szüksége lett volna saját otthonra. A vezetőség tagjai – Herczeg Kálmán, Szakács Károly, Hajnal Lajos, Ingrid Emil, Herczeg János, Cindel János, id. Szakács Károly, Tóth Imre, Révész Ottó, Odrý Sándor és mások – elhatározták, hogy megoldást találnak. Volt a tagok között egy Marko Probojčević-Prljo nevű szerb ember, aki a nevét adta a kiszemelt épület megvásárlásához, s amikor lehetőség adódott az átíratásra, a telekkönyvezést az egyesületre végezték el – díjtalanul. Az épület (Moša Pijade u. 19.) azóta is a művelődési egyesület tulajdona. Itt említem meg, hogy ebben az otthonban működött az 1928-ban magyar és német fiatalok által közösen alapított cserkészegylet is.
- ²⁴ Kollár Sándor, Orosz János, Prauda Sándor, Juhász Sándor is járt Madarasra a földjét művelni. Kerékpárral közlekedtek oda és vissza. Amikor mentek, a kerékpár kormányában többnyire mindig vittek feljegyzést, térképet, információt, amit Madarason átadtak valakinek. Egyik alkalommal azonban rajtavesztettek, s kémkedésért 7-7 év szigorított börtönbüntetésre ítélték őket, amit 1940 második felében kezdtek letölteni. Az 1941. március 27-ei belgrádi eseményeket követően, és a magyar honvédség küszöbön álló bevonulása folytán a börtönlakók, velük együtt a bajmokiak is kiszabadultak és hazatértek. A honvédek Bajmokra való bejövetele után Prauda Sándor, Orosz János és Juhász Sándor nyolc katasztrális hold földet kapott, Kollár Sándor pedig a bajmoki mozi tulajdonosa lett.
- ²⁵ A Szabadkai Történelmi Levéltár (SZTL) egyik irata szerint.
- ²⁶ A további alkalmazottak (házmester, takarítók, köztisztaság-fenntartók, a bikaistálló, a mén-, a sertés-, a sintértelep gondozója, a mezőőrök, a kocsisok stb.) nem szerepeltek a fizetési listán.
- ²⁷ Hegedűs Lénárd (1871–1944) esperesplébános, pápai kamarai tanácsos. Bajmokra 1906-ban nevezték ki plébánosnak. Sokat tett a település rendezéséért és fejlesztéséért. Nevéhez fűződik a bajmoki templom bővítése és a kálvária rendezése, a Magyar Keresztes Egylet, a Horvát-Bunyevác Keresztes Egylet és a Német Volksbund létrehozása.
- ²⁸ Édesapám, Mojzes Mihály rátai házában is detektoros rádió volt, amit főképpen ő, édesanyám (Rozália) és a két nagyobb gyerek hallgatott. Édesanyám leginkább a zenés műsorokat és a kabarékat szerette. A kisebb gyerekek fülére, az anyémre is, akkor tették a fülhallgatót, amikor zenés program volt. Édesapám a híreket „vadászta”. Hallgatta azt is, amikor Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó 1941. április 11-én kiadta a parancsot Jugoszlávia megtámadására. A bejelentését követően a kertben óvóhelyet létesített, arra az esetre, hogy a szerbek visszavonulásakor, esetleg több napra is, legyen hol meghúzódnia a családnak. Erre azonban nem került sor.
- ²⁹ A Bunyevác utcában laktunk. A fegyvercsörtetésre édesapám a függönnyel elsötétített utcai szoba ablakához ment és végignézte a szerb katonaság visszavonulását.
- ³⁰ Háztörténet (lat.), egyházi intézmények fontosabb eseményeit tartalmazó könyv, a plébániák és szerzetesrendek történeti kutatásának fő forrása. Vezetése a házfőnök és a plébános feladata.
- ³¹ Ezzel az volt a céljuk, hogy Bajmok lakosságát és a honvédeket megkíméljék a vérontástól. Nem volt ez áruulás és kémkedés, miként a háború után azt a szerbek állították.
- ³² A hiddal szemben volt egy kút. A honvédség egészségügyi csoportja azonnal ellenőrizte a vizét, nem mérgezett-e. Néhány napig felváltva egy-egy honvéd őrizte.
- ³³ Közöttük 7 éves kisgyerekként testvéreimmel és édesanyámmal ott voltunk mi is.
- ³⁴ A telekkönyvi hivatal szekrényét a helyi hivatalból 1993-ban átvitték a Dózsa György MMK-ba, melynek elnöksége 2010-ben úgy határozott, hogy tüzeljék fel. Kókai Deli Márta elnök Horák Sándornak rendelte el a szekrény megsemmisítését.
- ³⁵ A statárium idején kivégzett Bjelogrić és Jovanović mellett még a következő szerb személyek estek áldozatául a bevonulásnak: Petar Sikimić, Marko Drnčić és a régebben ide emigrált orosz Iván Szivtancsuk.
- ³⁶ A kéhezett, kiszomjazott, legyöngült és halálfáradt hadifoglyok közül sokan nem bírták a menetelést, kiléptek a sorból. Közülük 16-an így haltak meg. Mindnyájukat, köztük az ismeretlen foglyot is a rátai pravoszláv temetőben egy tömegsírba temették. 1945 óta a Harcoszövetség bajmoki szervezete minden évben megkoszorúzza a sírt.
- ³⁷ Neve soha nem derült ki.

- ³⁸ Gróf Zrínyi Miklós néven még 1927-ben alakult cserkészcsapat, mely Richter Mátvás nevéhez fűződik. Az első aktív tagok az Elgetz fivérek, Dezső és Tibor voltak. Az események idején 40 tagot tartottak nyilván. Vezetői voltak: Papp Károly-Mucur (cipész), Kollár Szilveszter (szabó), Szamosi János (tanító), Dömök Lajos-Bohó (munkavezető), Kopeczki Zoltán (parancsnokhelyettes) és mások. Őrsvezetők: Lengyel Károly-Öcsi, Juhász Lajos-Caja, Krizsán Mihály tanuló, Dicső Csaba gimnazista, Lehotkai Károly asztalossegéd, Dulity Sándor és Neugebauer Antal tanoncok, Pintz Jóska és Pénez József rajzezők, csapatparancsnok Gunity Béla. 1944 augusztusáig sokoldalú tevékenységet végeztek.
- ³⁹ Barcsra, Sárvárra és Nagykanizsára 654 személyt internáltak Rátáról.
- ⁴⁰ A plébánia adatai szerint 1941. június 13-án halottak voltak Szabó Klára 89 éves (sorszáma 96.), Amstadt János 33 éves (sorszáma 97.), június 14-én Szolák János 81 éves (sorszáma 98.), június 15-én Huth József 26 éves (sorszáma 99.) bajmoki lakos.
- ⁴¹ Mojzes Mihály magyar ember lévén, négy apró gyermekével nem költözködött ki Bunyevác utcai házából. Dél előtt tíz óra körül megjelent két lovas csendőr, s megkérdezte édesapámtól, mire vár? Édesapám azt válaszolta, hogy magyar. Erre megjegyezték, hogy maga is olyan feketehegyi (crnogorac), mint a többi. Meghagyták neki, hogy este hat óráig költözködjön ki, s a szobák legyenek kimeszelve. Édesapám elment anyai nagyapámhoz, a Paprenyacsfa falurészbe a kocsiért és lóért, édesanyám pedig hozzáfogott a szobák meszeléséhez. Este a vacsorát már a nagyapáméknál fogyasztottuk el.
- ⁴² Lazar Bešlić nagybirtokos. Tökéletesen bírta a magyar nyelvet. Községi képviselő volt már a Monarchia, a Jugoszláv Királyság és a magyar közigazgatás idején. Sárípusztai birtokán, a kastélyban ő is fogadta és megvendégelte a magyar tiszteket és csendőröket. Amikor tehette, élelemmel és ruhával látta el a sárípusztai szerbeket, akik Barcsra vagy Sárvárra voltak gyűjtőtáborban.
- ⁴³ Ezt később úgy próbálták meghálálni, hogy Mišičevon utcát akartak elnevezni róla. Nem került rá sor. *Sećanje na logore Barč i Šarvar*. Bajmok, 1985.
- ⁴⁴ Bajmok község pecsétje kör alakú volt, a kör belső részén a következő szöveggel: BÁCS-BODROG VÁRMEGYE, alul: KÖZSÉG. A kör közepén: BAJMOK.
- ⁴⁵ 1941. április 12-étől bíró Czindel Lajos-Lojzi, októbertől Czindel Károly, jegyző áprilistól augusztusig Pázmány András, augusztustól 1944 márciusáig Nagy Aladár Árpád, októberig Varga Mihály, majd néhány napig Bagi József. Mivel erre az időszakra vonatkozóan nem maradtak meg a jegyzőkönyvek, az adatokat hallomás alapján közlöm.
- ⁴⁶ Ezért a partizánok 1944-ben kivégezték!
- ⁴⁷ A Szabadkai Történelmi Levéltárban (SZTL) őrzött, 1944. március 1-jei fizetési listán a következők voltak feltüntetve: Péli Ilona, Zilahi Irén, Lucsa Irén, Lucsa Matild, Császár Matild, Kollár Piroška, Kókay Károly, Simon István, Szurduk János, Milkovits János, Mészáros Erzsébet. Egy ideig a közellátás vezetője Milkovits János volt.
- ⁴⁸ A Bajmokra vonatkozó részletés névsort lásd: Mojzes Antal: *Bajmok a családnevek tükrében*. Szabadka, 2004. 148–151.
- ⁴⁹ Bajmokon született. A tanítói oklevél megszerzése után Bajmokon helyezkedett el. 1941–1944 között a helybeli iskola igazgatója volt. A bajmoki razzia idején, 1944. november 2-án a partizánok ártatlanul kivégezték. Az Akácfa egyik jeltelen tömegsírjába temették el.
- ⁵⁰ A szkenderevói nagybirtokos a magyar közigazgatás idején kezdettől fogva élvezte a magyar hatalmi szervek bizalmát, közben titokban nagy szimpatizánsa volt a partizánmozgalomnak. Birtokának villájában, a szkenderevói vasútállomás mellett, magyar rendőröket, csendőröket, katonatiszteket vendéglát meg, hogy kimutassa a maga és családjának az ország és rendszer iránti bizalmát. Villájtól északra, mintegy 300 méterre állt a cselédtanya, ahova lehetővé tette a partizánok befészkelését, amit Alkazar partizánbázisnak neveztek. 1944 augusztusában itt húzódtott meg alakulatával Jovan Mikić-Spartak, a szabadkai partizánosztag parancsnoka. A rendszerváltás után Lajčo Jaramazović Szabadka város városelnöke, majd földművelési miniszter lett.
- ⁵¹ Határrész, a Tisztás és a Tarackos között, Pacsér felé. Az itt növő növényről elnevezve. Ez a leggyengébben termő föld.
- ⁵² A magyar honvéddal megtörtént esetet egy, a megfigyelő állomáson szolgálatot teljesítő magyar ember mondta el a háború után e sorok írójának.